

ШЕРШЕНЬКОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1919–1991 РР.)

Право на інформацію сьогодні є одним із основних прав людини громадянина. Це право є передумовою існування демократичної, правової держави, а також воно сприяє розвитку громадянського суспільства та окремої особи. А можливість реалізувати право на інформацію дозволяє нам визначити рівень дотримання прав і свобод людини й громадянина. На сьогодні більшість країн світу прийняли відповідне законодавство, яке закріплює право на інформацію, забезпечує його реалізацію, охорону й захист.

Варто зазначити, що право на інформацію має свою історію становлення та розвитку. Тому цей процес був довгим і має декілька етапів, перш ніж знайти своє відображення в нормах міжнародно-правових актах і правових актах окремих країн світу. Право на інформацію в Україні пройшло декілька періодів свого розвитку. І тому слід розглянути особливості права на інформацію в період радянської України (1919–1991 рр.), а саме його законодавче закріплення та реалізація.

З кінця 1917 р. на території України почала утверджуватися воєнно-більшовицька партійна диктатура. Характерними рисами якої стали відсутність політичного плюралізму, централізація управління, створення адміністративно-командної системи. Слід додати, що свобода друку була частиною програми політичної партії більшовиків.

Так, Конституція УСРР від 10 березня 1919 р. у ст. 24 передбачалося право на свободу слова та друку робочим класам і селянам. Ці верстви населення могли вільно висловлювати свої думки, до їх відання належала преса, технічні і матеріальні засоби до видання газет, журналів, книг і т. п., а також Конституція УСРР 1919 р. забезпечувала їх вільне поширення [2].

Разом з тим, в період воєнного комунізму (1919–1920 рр.) не було жодного правового документу, який би гарантував робочим і селянам право отримувати інформацію про владу та її діяльність. Більше того, у цей період було закладено цензуру преси та видавничої галузі, яка з кожним роком ставала жорсткішою.

У грудні 1920 р. було створене Головне управління з питань політосвіти (Головполітосвіта) (при Наркоматі освіти УСРР), до повноважень якого входили політико-освітня робота і цензура друку. У вересні 1922 р. при Головполітосвіті було сформоване Центральне управління у справах друку (ЦУД). До його функцій належали контрольні-ревізійні справи. У жовтні 1925 р. замість ЦУД при Наркоматі внутрішньої торгівлі УСРР формується Комітет із нагляду за діяльністю видавництва і розповсюдження друкованих видань, який діяв до березня 1928 р. Натомість,

виник Комітет у справах друку Наркомторгу УСРР, який у січні 1930 р. реорганізували у Комітет у справах друку при РНК УСРР [1, с. 83-84].

Таким чином, поступово до 30-х рр. XX ст. сформувалася система органів політичної цензури, які здійснювали контроль за різними сферами життя суспільства.

Так, як і у Конституції УСРР 1919 р. закріплювалося право на свободу слова та друку громадян. Аналогічно воно було закріплено у наступних конституція радянської України.

У ст. 9 Основного закону від 23 червня 1929 р. (Конституція УСРР) трудящим забезпечувалося вільне висловлювання своїх думок. Як і у попередній Конституції всі технічні і матеріальні засоби до видання преси, книжок та інших творів друку. Також норми права забезпечували по всій державі їх вільне розповсюдження [3].

Розділ X «Основні права й обов'язки громадян» Конституції УСРР 1937 р., а саме ст. 124 громадянам радянської України гарантувалися свобода слова і свобода друку [4]. Відповідно Основним законом передбачено матеріальні і технічні засоби задля забезпечення цих прав.

Конституція УСРР 1978 р. у ст. 48 продовжила лінію попередніх Основних законів. Так, громадянам УСРР гарантувалися свобода слова і свобода друку. Здійснення цих свобод забезпечувалися розповсюдженням інформації за можливістю використання преси, телебачення і радіо [5]. Основний закон 1978 р. окрім цього проголошував розширення такого важливого принципу як гласність. За цим принципом мала розвиватися політична система та діяльність Рад народних депутатів.

Але для СРСР (в тому числі радянської України) норма конституції і практика її застосування були повною «проформою», «фікцією», «ширма».

Така ситуація не влаштовувала інтелігенцію, і починаючи з 60-х рр. XX ст. вони постійно відстоювали свої права. Вони постійно виходили на мітинги. Інтелігенція направила звернення до Верховної Ради СРСР стосовно прийняття закону, який би гарантував право стосовно поширення, пошуку та отримання інформації. Під цим зверненням підписалися відомі діячі науки, літератури, мистецтва. Не дивно, що громадськість не отримала відповіді на своє звернення, але сам факт події має історичне значення.

Отже, за право на інформацію в радянській Україні почала громадськість, яка вважала за необхідним закріплення на законодавчому рівні права на пошук, отримання, розповсюдження інформації.

Зрозуміло, що ці тенденції почалися в радянській Україні не випадково. Адже, у 60-80-х рр. XX ст. у західних країнах вчені приділяють значну увагу питанню права на інформацію.

Західні науковці виділяють зовнішні і внутрішні фактори другої половини XX ст., які пришвидшили процес законодавчого закріплення права на інформацію.

До зовнішніх чинників вони відносять низку міжнародно-правових актів стосовно права на інформацію (Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.).

До внутрішніх факторів – активну участь громадян, формування інформаційного суспільства, корупцію, недостатню відкритість влади.

Результатом цього стають закони, які передбачають реалізацію, охорону і захист права на інформацію. Такі спеціальні закони були прийняті у Швеції, Фінляндії, Данії, США, Норвегії, Франції, Нідерландах, Канаді, Австрії та ін. [6, с. 420-421].

Таким чином, можна відмітити, що в різні періоди радянської України існували неоднакові підходи до розуміння права на інформацію людини і громадянина. Це було право, яке не мало свого практичного застосування. Але не дивлячись на «залізну ширму» громадськість не покидала надія зайти механізм реалізації і захисту права на інформацію в СРСР і радянській Україні. Більше того, після розпаду СРСР Україна стала однією з перших країн, яка закріпила право на інформацію на рівні закону.

Список використаної літератури:

1. Гуз А.М. Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу: Навчальний посібник. Київ: КНТ, 2007. 260 с.
2. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки: прийнята 10 березня 1919 року Президією III Всеукраїнського З'їзду Рад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>
3. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки: прийнята 23 червня 1929 року XI Всеукраїнським з'їздом рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html>
4. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: прийнята 30 січня 1937 року Надзвичайним XIV Українським З'їздом Рад. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
5. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: прийнята 20 квітня 1978 року на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>
6. Перун Т.С. Історія розвитку права на інформацію. Митна справа. 2013. № 2 (86). ч. 2. кн. 1. С. 417–422.

Ключові слова: право на інформацію, свобода інформації, свобода слова, свобода друку, радянська Україна.

Ключевые слова: право на информацию, свобода информации, свобода слова, свобода печати, советская Украина.

Key words: right to information, freedom of information, freedom of speech, freedom of press, Soviet Ukraine.